

ÜRDÜN

nüfusun büyük çoğunluğu ülkenin kuzey-batısında toplanmıştır. Mefrak-Maan hattının doğusunda kalan çöl bölgesi çok tenhadır. Bu kesimde büyük yerleşim merkezleri yoktur ve yoğunluk 0-10 kişi arasında değişir.

1/3'ü başşehir Amman'a olmak üzere kırdan kente hızlı bir göçün yaşandığı ülkede nüfusun % 78,4'ü şehirlerde oturur. Ürdün halkının büyük çoğunluğu bedevî Araplar'la Filistinli Araplar'dan oluşur. Rus işgalinden sonra Kafkasya'dan gelen ve bölgeye iskân edilen Çerkez ve Çeçenler'le Türkmen, Dürzî ve Ermeniler diğer etnik grupları teşkil eder. Türkmenler özellikle Aclûn'un güneyindeki Cereş yöresinde ve Amman'da yaşamaktadır. Amman'da soyadı Türkçe olan, yaşlılarının halen Türkçe konuştuğu 3000 kadar aile mevcuttur. Salt şehrinde I. Dünya Savaşı'nda şehid düşen Türk askerlerine ait bir şehitlik bulunmaktadır. Aynı zamanda bir sanayi ve ticaret merkezi olan başşehir Amman kara, hava ve demiryolu bağlantılarıyla ulaşımın düğüm noktasıdır. Suriye'den gelen, buradan geçerek Akabe'ye kadar uzanan karayolu ülkenin ana karayoludur ve Maan üzerinden Suudi Arabistan'a ulaşır. Yine Suriye'den gelen ve Mefrak-Amman-Maan hattını izleyen Hicaz Demiryolu da ana kara yoluyla paraleldir. Akabe körfezindeki kıyı şeridi Ürdün'ün deniz yoluyla dış dünyaya açılmasına imkân sağlar. Kızıldeniz kıyısındaki Akabe bu bakımdan çok önemli bir liman şehridir. Vâdimûsâ'da kum taşı kayalara oyulmuş Petra antik yerleşim alanı, Kerek ve Aclûn kaleleri, Lût gölü, Mûcib ve Heydân vadilerindeki kaplıcalarla (Zerkâ, Mâîn, Zârâ gibi) Akabe'deki mercan resifleri Ürdün'ün başlıca turizm alanlarıdır. Turistlerin büyük bölümü Ortadoğu ülkelerinden gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sami Öngör, *Orta Doğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya)*, Ankara 1964, s. 227-231; *The Middle East* (ed. M. Adams), New York 1988, s. 53-62; Mes'ûd el-Havend, *el-Mevsû'atü't-târîhiyyetü'l-coğrâfiyye*, Beyrut 1994, I, 181-192; *Geography and Development: A World Regional Approach* (ed. J. S. Fisher), New Jersey 1995, s. 529, 534; İbrahim Atalay, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, İzmir 2001, s. 48-49; Adel Abdülsalam, *Atlas al-Anwar of the Arab World (Maps & Information)*, Damascus 2005, s. 26; H. J. de Blij – P. O. Muller, *Geography: Realms, Regions and Concepts*, New York 2006, s. 357; *Jordan Population and Family Health Survey 2007*, Maryland 2008, s. 1-3, 11; Hani Fak-houri, "Jordan", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, II, 378-382; <http://tr.allmetsat.com/iklim/israil-filistin-urdun.php>.

CEMALETTİN ŞAHİN

II. TARİH

Adını Ürdün nehrinden alır. Bölge "nehir iki yakası, nehrin batısında ve doğusunda kalan yerler" anlamında Şeria adıyla da bilinir. İslâm fetihlerinden önce Bizans idarî yapılanması içinde Palaestina Secunda ismiyle anılan bölge Arap kaynaklarında Ürdün olarak adlandırılmıştır. Ürdün'ün özellikle kuzey bölgeleri Filistin ile birlikte Suriye'ye (Bilâdüşşam) bağlı şekilde değerlendirilmiştir (Taberî, I, 651). İslâm tarihi kaynaklarında Ürdün adı fetihler esnasında ilk defa Suriye'deki bölgelerden birine verilen isim olarak yer alır. Ürdün bölgesinin sınırları tarih boyunca farklılıklar göstermekle birlikte Ürdün ve Filistin şehirlerinin bir kısmını kapsamaktaydı. İbn Havkal'ın tasnifine göre günümüzde Ürdün sınırları içerisinde yer alan Belkâ, Gûr, Amman gibi Ürdün'ün kuzeyindeki şehirler Dimaşk (Şam) bölgesine bağlı gösterilirken güneydeki Eyle (Akabe) Filistin bölgesine, Fihl, Cereş gibi şehirlerin yanı sıra Beysân ve Taberiye Ürdün'e tâbi şehirlerdir (İbn Hurdâzbih, s. 77-78). İbn Havkal de Ürdün şehirlerini sayarken Gûr'un yanı sıra Ta-

beriye ile Beysân'ı zikretmiştir (*Şüretü'l-arz*, s. 173-174). Ya'kübi ise Amman, Gûr ve Belkâ'yı Dimaşk, Taberiye, Sûr, Akkâ, Cereş ve Fihl'i Ürdün bölgesine bağlı olarak kaydeder (*Kitâbü'l-Büldân*, s. 325-330). Yâkût el-Hamevî, Ürdün bölgesindeki şehirlerden Gûr gibi bugün Ürdün sınırları içerisinde kalan bölgelerin yanı sıra Lübnan sahilindeki Sûr ile Filistin'deki Akkâ ve Taberiye'yi sayar (*Mu'cemü'l-büldân*, I, 147). Bu durum modern Ürdün'ün sınırları ile İslâm tarihindeki Ürdün bölgesinin sınırlarının farklılığını ortaya koyar.

Bizans döneminde ticaret yolları üzerinde bulunan Ürdün şehirleri giderek büyüdü ve zenginleşti. Özellikle İslâm'ın hemen öncesinde VI. yüzyılda Bizans'a tâbi Gasânîler'in hâkimiyetinde bu gelişme daha hızlı seyretti. Burası 614'te Sâsânîler'in işgaline uğradı ve İslâm fetihleri öncesinde 628'de tekrar Bizans hâkimiyetine girdi. İslâm fetihleri sırasında verimli Suriye-Filistin topraklarına ulaşmanın önündeki en önemli engel olan Ürdün'de Bizans-İslâm mücadelesi daha Hz. Peygamber'in zamanında başladı. Müslümanların Bizans birlikleri ve vasalları ile yaptıkları ilk savaş Kerek yakınlarında Mûte'de gerçekleşti (8/629). Hz. Ebû Bekir döneminde Suriye ve Filistin'in fethine gönderilen ordular arasında Şurahbîl b. Hasene'nin kumandasındaki birlik Ürdün'ün fethiyle görevlendirildi. Hâlid b. Velîd'in 13 (634) yılında Ecnâdeyn'de Bizans kuvvetlerini mağlûp etmesinin ardından müslümanların Fihl (635) ve Yermük (636) savaşlarını kazanmasıyla Ürdün tamamen İslâm topraklarına katıldı. Fethinin ardından Ürdün Filistin, Dimaşk ve Humus'la birlikte dört askerî bölgeden biriydi. Muâviye b. Ebû Süfyân 17'de (638) Hz. Ömer tarafından Ürdün valiliğine tayin edildi. Muâviye'nin Suriye valiliği döneminde Taberiye fâtihî Ebû'l-A'ver Ürdün'ün idaresinden sorumluymuştu. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın halifeliği sırasında Yemen kökenli Arap kabilelerinin Ürdün'e yerleştiği zikredilmektedir. Emevîler devrindeki siyasal olaylar ve isyanlar bölgeyi pek etkilemedi. Bununla birlikte özellikle bölge halkının Emevî âmillerine karşı bazı isyanlar çıkardığı bilinmektedir. Bu dönemde Amman ile Belkâ gibi bölgeler gelişme gösterdi.

Ürdün'de Maan yakınlarındaki Humeyme kasabası Abbâsî ihtilâlinin hazırlık merkezlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. 747'de Abbâsî ihtilâlinin patlak vermesiyle birlikte Ürdün'de yerleşik Yemen kökenli kabileler de Emevîler'e karşı yapılan bu harekete katıldı. Birçok bakımdan

Amman'da Roma döneminden kalan tiyatro ve şehrin eski kesimi

Suriye'ye bağlı olan Ürdün, Abbâsîler döneminde hilâfet merkezinin Irak'a taşınması üzerine Suriye ile birlikte ihmal edilmiştir. Ürdün IX ve X. yüzyıllarda Abbâsîler'in zayıflamasıyla Mısır'da ortaya çıkan Tolunoğulları ve İhşîdîler gibi mahallî hânedanların egemenliğine girdi, ardından Fâtımî nüfuzuna boyun eğdi. Bu yıllarda Kuzey Arabistan'dan Tay gibi kabileler Ürdün'e yerleşmeye başladı. Bu kabileler çeşitli isyanlara yol açıtıysa da 420'de (1029) Ukhuvâne savaşında Fâtımîler tarafından bertaraf edildi. Bölgedeki Fâtımî yönetimi, 463'te (1071) davet üzerine yardımlarına gelen Selçuklu Emîri Atsız b. Uvak'ın Filistin ve Ürdün'ü ele geçirmesiyle sona erdi. XII. yüzyılın başlarında Ürdün, Haçlılar'la Kahire ve Şam'daki beylikler arasında tampon bölge niteliğindeydi. Kudüs Kralı I. Baudouin 509'da (1115) bölgeyi egemenliği altına aldı. Ürdün'de Suriye ile Mısır ve Hicaz'ı birbirine bağlayan kervan yolu üzerindeki Şevbek ve Kerek kaleleri bu dönemde Haçlılar'ın önemli merkezlerinden idi. Selâhaddin-i Eyyûbî'nin bölgeyi fethinin ardından Ürdün Eyyûbîler'in yönetimi altına girdi. Eyyûbîler devrinde önemli bir merkez olarak dikkat çeken Kerek birçok defa Haçlı saldırısına mâruz kaldı.

658 (1260) yılından itibaren Memlûk hâkimiyetine giren Ürdün'ün kuzeyi Şam (Suriye) nâibü's-saltanasına bağlı bir idarî birim haline geldi. Ürdün, Memlûkler döneminde Kerek, Şevbek, Aclûn ve Ezrak kaleleriyle bölge savunması için önemli bir rol oynamaktaydı. Kale kumandanları bedevî kabilelerini denetim altına almakla görevliydi. Bu kaleler arasında nâiblik haline getirilen Kerek'in özel bir yeri vardı. Memlûkler devri boyunca isyan eden veya isyan etme ihtimali bulunan Memlûk emirleri bu kaleye sürgüne gönderilirdi. Muhammed b. Kalavun gibi bazı sultanlar da Kahire'deki siyasî hadiselerden bunaldıklarında bu kaleye çekilmişti. Memlûkler'in XV. yüzyılda zayıflamasına paralel olarak Ürdün'de kabilelerin hâkimiyeti başladı. Kuzey Ürdün'de Aclûn bölgesi Gazzevî ailesinin idaresine girdi, bu aile daha sonraki yıllarda bütün Ürdün'de hâkimiyet kurdu.

Ürdün, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında (1516) Osmanlılar'a geçti. Gazzevî ailesi de bir Osmanlı sancağına dönüşen Aclûn'da sancak beyi statüsünü elde etti. Gazzevî ailesi, emîr-i hac görevine tayin edilerek Suriye bölgesindeki hacıların koruyuculuğunu da üstlendi. Osmanlı idarî teşkilâtında Şam beylerbeyliğine bağlanan Aclûn, Salt ile birlikte zikredilmiştir.

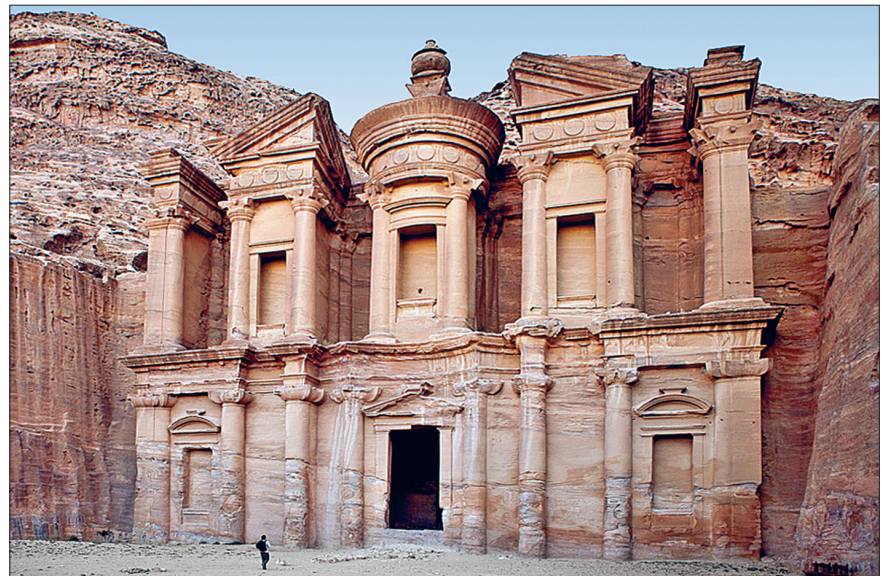
1527'de Salt ve Aclûn, İskender Bey'e sancak olarak verildi. XVIII. yüzyılın başlarında Aclûn Sayda sancağına bağlandı. XIX. yüzyılın ortalarında sancak diye kaydedilen Aclûn bu yüzyılın sonlarında Havran'a bağlı bir kaza idi. Osmanlılar döneminde Maan ve Kerek de (Kerek-Şevbek) sancak şeklinde kaydedilmiştir. XVII. yüzyılda isyan edip Lübnan'ı egemenlikleri altına alan Ma'noğulları nüfuzlarını Ürdün'ün kuzeyindeki Aclûn'a kadar yaydılar. Şam Beylerbeyi Küçük Ahmed Paşa'nın bölgeyi tekrar Osmanlı hâkimiyetine almasından sonra Ürdün'de Gazzevî ailesinin nüfuzu azaldı. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Arabistan yarımadasının kuzeyindeki kabilelerin baskısı sonucunda Ürdün'de bedevî kabileleri isyan ederek karışıklık çıkardı. Burası hac yolu üzerinde önemli bir merkez olduğundan isyanlar Osmanlılar tarafından dikkatle takip edildi ve bastırıldı.

Arabistan yarımadasındaki Vehhâbîlik hareketi bu dönemde Ürdün'ü de etkiledi. 1809-1810 yıllarında Ürdün'ün tamamını ele geçirip Suriye'ye yaklaşan Vehhâbî grupları Mehmed Ali Paşa tarafından bertaraf edildi. Bu devirde çıkan kabile isyanlarını Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa bastırdı. İbrâhim Paşa'nın 1841'de bölgeden ayrılmasının ardından kabilelerin çıkardığı karışıklıklar daha da arttı ve demografik değişmelere yol açtı. Özellikle Ürdün'ün kuzeyine göçler oldu. XIX.

yüzyılın ikinci yarısında Ürdün'ün kuzey bölgeleri şehirleşme ve nüfus açısından gelişme gösterirken güney bölgelerinde nüfus azaldı. 1864 yılından itibaren Ürdün'ün kuzeyi tekrar Suriye (Şam) vilâyetine bağlandı. Kafkasya'daki karışıklıklar sebebiyle Osmanlı topraklarına göç eden Çerkezler'in bir kısmı Amman civarına yerleştirildi (1878). XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı hâkimiyeti Ürdün'ün merkezî kısımlarında Kerek ve Maan'a kadar uzanmaktaydı. Daha güneydeki bedevî kabilelerine yapılan Osmanlı hücumları bunlar üzerinde kontrolü sağlamaktan uzaktı. XX. yüzyılın başlarında Ürdün'deki en dikkat çeken gelişme Hicaz Demiryolu'nun önemli merkezleri olan Zerkâ ve Maan istasyonlarının açılmasıdır. Bedevî kabileleri hac güzergâhı üzerinde kendi kontrollerini azaltacak bu girişime karşı çeşitli saldırılarda bulundu. 1905-1910 yılları arasında Şevbek, Kerek gibi Ürdün şehirlerinde Osmanlı yönetimine karşı çıkan isyanlar Şam'dan gelen Osmanlı kuvvetleri tarafından bastırıldı.

I. Dünya Savaşı esnasında Şerîf Hüseyin'in Hicaz'daki isyanı Ürdün'ü de etkiledi. Ürdün kabilelerinin bir kısmı Şerîf Hüseyin'in oğlu Faysal'ın yanında yer alırken bir kısmı Osmanlılar'ı destekledi. Lawrence'in kıskırtmasıyla Huveytât kabilmesine bağlı gruplar Osmanlı birliklerini Maan'da yenip Akabe'yi (1917), Faysal'a bağlı

Petra'da kaya mezarları - Ürdün

ÜRDÜN

kuvvetler de Maan'ı tahrip ederek (1918) 23 Eylül'de Salt'ı, 25 Eylül'de Amman'ı ele geçirdiler. Böylece 1918 yılı sonunda Ürdün, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden çıktı ve bu dönemden itibaren Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın yönetimi altına girdi. Faysal'ın 1920'de Fransızlar tarafından Suriye'den çıkarılmasının ardından kardeşi Abdullah Ürdün'e gelerek Şubat 1921'de kendini Şarki Ürdün emîri ilân etti. Onun yönetimi bölgeyi elinde tutan İngilizler tarafından desteklendi ve İngilizler tarafından yönetimi kuruldu. Abdullah'ın otuz yıllık iktidarı döneminde Ürdün modern bir devlete dönüştü. 1946 yılına kadar İngiliz manda yönetiminde kalan Ürdün'ün Filistin ile olan sınırları 1948 ve 1967 Arap-İsrail savaşları sonunda değişikliğe uğradı. Suudi Arabistan'la sınırı 1960'larda Akabe Limanı'nın gelişmesini sağlamak için Ürdün lehine genişletildi. Ürdün buna karşılık güneydoğudaki çöl arazisinden bir kısmını Suudi Arabistan'a verdi. Abdullah'ın emirlik dönemi modern bir devlet için gerekli olan kurumların İngiltere örneğine göre yapıldığı bir dönem oldu. Ülkede kabilelerin hâkimiyetine son verilerek devlet düzeni kuruldu. Kadastro ile özel mülkiyete geçildi. 25 Mayıs 1946'da İngilizler tarafından Ürdün'e bağımsızlık verildi. 24 Ocak 1949'da devletin adı Ürdün Hâşimî Krallığı şeklinde belirlendi (el-Memleketü'l-Ürdüniyyetü'l-Hâşimiyye) ve Abdullah ilk Ürdün kralı ilân edildi.

1948 Arap-İsrail savaşında Ürdün ordusu Batı Şeria ile Doğu Kudüs'te konuşlandı ve topraklar 1950'de resmen Ürdün sınırları içerisinde kaldı. 1951'de bir suikast sonucu öldürülen Kral Abdullah'ın yerine geçen büyük oğlu Tallâl ertesi yıl psikolojik problemleri sebebiyle tahttan indirildi. Yerine kardeşi Hüseyin kral, diğer kardeşi Hasan veliaht ilân edildi. Ürdün 1950'li yıllarda İngiltere ve Amerika'nın malî ve askerî yardımlarıyla güçlendi. Kral Hüseyin, nüfuzundan rahatsızlık duyduğu İngilizler'in Arap Lejyonu kumandanı Sir John B. Glubb'u ve İngiliz askerlerini Ür-

dün'den çıkarıp orduyu millileştirdi (1956). Ertesi yıl Kral Hüseyin'e karşı yapılan darbe teşebbüsü Amerika'nın desteğiyle önleildi. 1967 Arap-İsrail savaşına katılan Ürdün, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'teki topraklarını kaybetti. 1970-1971 yıllarında Filistin Kurtuluş Örgütü mensupları ile Ürdün ordusunun çatışması sonucunda Filistin Kurtuluş Örgütü, Ürdün topraklarından çıkarıldı.

Anayasal bir monarşi ile yönetilen Ürdün'de 1952 anayasasına göre kurulan parlamento (meclisü'l-ümme), seçimle gelen milletvekillerinden oluşan millet meclisi ile (meclisü'n-nüvvâb) üyeleri kral tarafından tayin edilen senatodan (meclisü'l-a'yân) oluşur. Ancak Kral Hüseyin döneminde 1967-1984 yılları arasında seçim yapılmadı. 1984'ten itibaren demokratik hayata geçmeye başlayan Ürdün'de 1989'dan beri her dört yılda bir parlamento için seçim yapılmaktadır. Pek çok siyasi partinin bulunduğu Ürdün'de başbakan ve kabine kral tarafından tayin edilmektedir. 1990-1991 yıllarında Irak'ın Küveyt'i işgal etmesi yüzünden Amerika Birleşik Devletleri'nin müdahalesiyle ortaya çıkan Körfez krizi esnasında Saddam Hüseyin'i desteklemekle suçlanan Ürdün'e dış yardımlar kesildi. Körfez ülkelerinde çalışan on binlerce Ürdünlü'nün sınır dışı edilerek ülkelerine gönderilmesi ülkede büyük sıkıntıya yol açtı. 26 Ekim 1994'te Amerika Birleşik Devletleri'nin aracılığıyla Ürdün ve İsrail arasında barış antlaşması yapılarak karşılıklı diplomatik ilişki kuruldu. Bu antlaşmanın ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin Ürdün'e yaptığı malî yardımlar artırıldı ve sağlanan ekonomik kolaylıklar genişletildi. Bu yardımlar 1990'lı yılların ortalarında Ürdün'ün gelişmesine ve alt yapı yatırımlarına katkıda bulundu.

Kral Hüseyin, 1999 yılında ölmeden hemen önce kardeşi Prens Hasan'ın yerine oğlu Abdullah'ı veliaht tayin etti ve ölümünün ardından oğlu II. Abdullah Ürdün kralı oldu. Müslüman Kardeşler'in en önemli muhalif grubu meydana getirdiği Ür-

dün'de, 2011'de pek çok Arap ülkesinde başlayan ve yönetimlerin devrilmesiyle sonuçlanan "Arap baharı"nın etkisiyle çeşitli protesto gösterileri yapıldı, buna karşılık hükümet akaryakıt ve yiyecek fiyatlarını indirmek zorunda kaldı. Bu olayların ardından Kral II. Abdullah kabineyi feshedip yeni bir kabine tayin etti. Arap Birliği'nin kurucu üyeleri arasında yer alan Ürdün, Arap Ekonomik Birliği Konseyi ile İslâm Konferansı Teşkilâtı (İslâm İşbirliği Teşkilâtı) üyesidir. XX. yüzyılın başlarında çok düşük bir nüfus yoğunluğuna sahip olan Ürdün'ün nüfusu, çeşitli savaş ve krizlerin ardından toprakları işgal edilen Filistinlilerin göçmesi ve özellikle 1990'lı yıllardan itibaren Iraklıların büyük oranda Ürdün'e sığınmasıyla arttı. Ürdün'ün toplam nüfusunun % 70'i Filistinliler'den meydana gelir. Nüfusun % 90'dan fazlası Sünnî müslüman, % 6'sı hristiyanıdır. Ürdün genç ve eğitilmiş bir nüfusa sahip olmakla birlikte yüksek işsizlik oranı sebebiyle bu iş gücünü daha ziyade zengin Arap ülkelerinde istihdam sahası bulabilmektedir. Ülkede Arapça'nın yanı sıra İngilizce yaygın biçimde kullanılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütüh* (Fayda), s. 157, 165-167, 180, 188, 199, 201, 226, 277; Ya'kübî, *Kitâbü'l-Büldân*, s. 325-330; İbn Hurdâzbihi, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 77-78; Taberî, *Târih* (Ebû'l-Fazl), tür.yer.; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 173-174; İbnü'l-Kalânîsî, *Târihu Dimaşk* (Amedroz), bk. İndeks; İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, bk. İndeks; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 147-149; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, tür.yer.; Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbü'r-Ravâteyn* (nşr. İbrâhim ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, III, 108, 184-187, 277, 292-294; İzzeddin İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-haîre fi zikri ümerâ'i'l-Şâm ve'l-Cezîre* (nşr. Sâmî ed-Dehân), Dimaşk 1962, s. 123-178; Abdullah b. Hüseyin, *Müzekkirâtü Kudüs* 1945; J. B. Glubb, *The Story of the Arab Legion*, London 1948; M. Adnan Bakhit, *The Ottoman Province of Damascus in the Sixteenth Century*, Beirut 1975; Yûsuf Derviş Gavâtime, *et-Târihu's-siyâsî li-Şarkıyyü'l-Ürdün fi'l-'asri'l-Memlûki: el-Memâlikü'l-bahriyye*, Amman 1982; a.mlf., *Dirâsât fi târihi'l-Ürdün ve Filistin*, Amman 1983; P. Gubser, *Jordan: Crossroads of Middle Eastern Events*, Boulder 1983; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, bk. İndeks; M. C. Wilson, *King Abdullah, Britain and the Making of Jordan*, Cambridge 1987; a.mlf., "al-Urdunn", *El²* (İng.), X, 884-887; Ahmed Sıdkî Ali Şukayrât, *Târihu'l-idâretü'l-'Osmâniyye fi şarkıyyü'l-Ürdün: 1864-1918*, Amman 1413/1992; W. E. Kaegi, *Byzantium and the Early Islamic Conquests*, Cambridge 1992, s. 66-87; Kamal Salibi, *The Modern History of Jordan*, London-New York 1993; Adnan el-Hadîdî, *el-Ürdün ve Filistin: Târih ve hadâre*, Amman 1996; Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003, tür.yer.; Philip Robins, *A History of Jordan*, Cambridge 2004; F. Buhl – [C. E. Bosworth], "al-Urdunn", *El²* (İng.), X, 881-882; P. M. Cobb, "al-Urdunn", a.e., X, 882-884; M. Lutfullah Karaman, "Filistin", *DİA*, XIII, 89-102.

CENGİZ TOMAR

Acılun
Kalesi –
Ürdün